‘Prachtig om te zien dat één zo’n raar beest dat voor elkaar kreeg.’

Een gesprek met Reynaertverzamelaar Erwin Verzandvoort

LISANNE VROOMEN

Begin mei 2021 ga ik op bezoek bij Erwin Verzandvoort (afb. 1) in Rosmalen. Als ik de trein uit ben gestapt en de woonwijk naast het station binnenloop, komt Erwin me tegemoet lopen. Zijn huis ligt pal achter de spoorlijn en hij had de trein al horen aankomen. Hij ontvangt me hartelijk in zijn woning met thee en de enige echte Bossche bollen van Jan de Groot.

Mijn eerste vraag ‘Waarom ben je reynaerdiana beginnen te verzamelen?’ zorgt ervoor dat Erwin Verzandvoort meteen een heel verhaal kan vertellen. Na de kweekschool ging Erwin in 1976 naar de universiteit in Nijmegen met het idee om af te studeren op W.F. Hermans. Hij kreeg daar ook les van professor Herman Vekeman over mystiek. Mystiek, daar had hij toen nog nooit van gehoord, maar Vekeman fascineerde hem. Zo werd hij steeds meer naar de middeleeuwen getrokken, ook door Vekemans assistent Paul Wackers. Die vertelde over de literatuur van de *Beatrijs*, *Karel ende Elegast* tot Artur en de *Reynaert*. Zo kwam het dat Erwin ook zijn doctoraalscriptie (vier kloeke delen) over de *Reynaert* is gaan schrijven. Paul Wackers bezorgde hem na zijn kandidaatsexamen een lijstje met mogelijke onderwerpen, waaronder: ‘de volksboeken van Reynaert de vos’. Erwin werkte al vanaf zijn zestiende bij boekhandel Adr. Heinen in

Den Bosch – waar hij tot 2013 werkzaam is gebleven – maar hij had nog nooit van volksboeken gehoord. 'Ik, die alles weet van boeken, had daar nog nooit van gehoord. Dus ik dacht; dat wil ik weten.' Paul Wackers ging ervan uit dat er nog veel volksboeken te vinden moesten zijn, en dat vond Erwin leuk om uit te zoeken.

'Ik had helemaal niks, maar ik ben gaan rondreizen en snuffelen. Toen ontdekte ik dat er veel meer boekjes waren dan ik dacht, maar dat waren nog geen volksboeken. In die tijd had je nog overal antiquariaten en daar ging ik informeren.' Zo kwam Erwin onder anderen bij Bas Hesselink, eigenaar van antiquariaat Forum in Utrecht, gespecialiseerd in de middeleeuwen. Daar zag hij een hele rij over Reynaert. 'Dat waren uiteraard geen volksboeken, maar kinderboeken, studie-uitgaven. Prachtig om te zien dat één zo'n raar beest dat voor elkaar kreeg. Daar is het een klein beetje mee begonnen.' Hij omschrijft de jaren tachtig als een hausse van boeken verzamelen, antiquariaten bezoeken en Reynaertstudie. Erwin voelde zich als een vis in een hele grote vijver en dit is voor hem ook de bloeiperiode geweest als verzamelaar.

Het verhaal van Erwin maakt duidelijk hoe belangrijk contacten zijn voor hem als verzamelaar. Vanuit boekhandel Adr. Heinen ging hij dagelijks in de pauze langs bij antiquariaat Brabant om de hoek om daar zijn boterhammen op te eten. De 'Dames Brabant', zoals de twee eigenaressen genoemd werden, leerden hem kennen en wisten dat ze Erwin in moesten seinen als ze een interessant Reynaertboek tegenkwamen. Zo werd antiquariaat Brabant samen met antiquariaat Secundus van Peter Everaers in Ter Hole (Hulst) zijn hofleverancier. 'Ze wisten wat ik zocht en wat ik wilde hebben. De cirkel werd steeds groter en zo ben ik ook steeds meer gaan verzamelen.' De kring van contacten bestond uit antiquaren, zoals Frits Knuf, Pim van Pagée en Bert Hagen, maar via hen leerde Erwin ook andere verzamelaars kennen.

Zo kwam hij via Frits Knuf in contact met Wilfried Grauwels, volgens Erwin de grootste Reynaertverzamelaar in de wereld, die maar liefst

anderhalve meter aan diverse volksboeken heeft. Grauwels nodigde Erwin uit op een tentoonstelling in het Osterriethhuis in Antwerpen waar zijn privéverzameling te zien was. Het is ook via Grauwels dat Erwin de mogelijkheid kreeg om de druk van William Caxton uit 1481 in handen te houden. Die werd te koop aangeboden door de antiquaar H. P. Kraus in New York. Grauwels had de druk naar Europa over laten brengen en mocht hem tien dagen ter overweging bekijken. En zo kreeg ook Erwin de druk van Caxton te zien.

Erwin Verzandvoort heeft nog vele andere verhalen over verzamelaars met wie hij contact had of waar hij op bezoek is geweest, zoals de verzamelaar Kirmse in Erlangen bij München, bij wie hij onder andere de eerste Deense en Zweedse druk heeft gezien en Hubertus Menke in Kiel. Via het redactielidmaatschap van *Tiecelijn* en de Orde van de Vossenstaart heeft Erwin ook veel contacten kunnen leggen en kunnen onderhouden. Belangrijk voor de contacten en de verzameling zijn ook de lezingen die Erwin gehouden heeft, onder andere bij heemkundige verenigingen. 'Dia's zijn makkelijk, ik nam boeken mee! Dan kon ik echte plaatjes laten zien en een verhaal vertellen. Ik kondigde van tevoren aan dat ik dat deed aan de hand van boeken. Dat heeft me veel opgeleverd, ook dubbele exemplaren. Mensen komen dan altijd aanzetten met allerhande bijzondere Reynaertboekjes. Ik ben door de lezingen heel veel rare en mooie dingen tegengekomen, maar je krijgt ook een naam en waardering.' Als voorbeeld toont hij een stukgelezen volksboekje dat hij via de Heemkundekring Aarle-Rixtel heeft gekregen. Het boekje is niet compleet, want het begint bij de dood van Coppe, eindigt midden in het verhaal, heeft rafelige randen en is met plakband aan elkaar geplakt. Dit volksboekje laat wel zien hoe deze boekjes gebruikt werden: lezen, lezen, doorgeven en uitlenen tot ze letterlijk stukgelezen zijn.

Ik ben ondertussen wel erg nieuwsgierig geworden naar de collectie van Erwin Verzandvoort zelf. De collectie telt volgens Erwin enkele honderden boeken en dat geloof ik aan het einde van de dag graag. Hij omschrijft het zelf als een 'heel algemene collectie Reynaerden'. Volgens

SPECVLVM
vitæ aulicæ.
DE ADMI-
RABILI FALLA-
CIA ET ASTVTIA VVL-
PECVLÆ REINIKES LIBRI
quatuor, nunc primùm ex idiomate Germani-
co latinitate donati, adiectis elegantissimis
iconibus, veras omnium apologorum ani-
maliumq; species ad viuum
adumbrantibus,
Auctore

Afb. 2. De Latijnse *Reynaert* van Hartmann Schopper (1584).

Erwin bezit hij zo'n zeventig procent van *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden*.[1] De collectie bestaat daarnaast uit verschillende volksboeken, lp's en cassettebandjes met hoorspelen, etsen, maar ook vertalingen in bijvoorbeeld Russisch, Japans, Esperanto en zelfs in steno.

Erwin neemt me mee naar een kast in de woonkamer waar de 'leukere boeken' staan, zoals hij dat zelf zegt. Het eerste wat hij toont is een bijzondere vondst, een Latijnse Reynaert van Hartmann Schopper uit 1854. (afb. 2) Die is redelijk zeldzaam, maar ook 'vermomd' als kerkboekje door het octavoformaat. In flink tempo komen daarna verschillende andere boeken voorbij: volksboekjes, waarbij meteen duidelijk wordt waarom ze in het Frans ook wel 'livres bleus' worden genoemd, drie Japanse vertalingen (afb. 3) waarvan er één Erwins laatste aanwinst is, een Franse Reynaert uit Japan op rijstpapier en een Duitse Reynaert met een vossenkop in reliëf op het voorplat.

De indrukwekkende collectie roept bij mij de vraag op welk boek voor Erwin Verzandvoort het meest waardevol is. 'Voor mij zijn ze allemaal waardevol. Als je met passie en overtuiging een verzameling samenstelt, is ieder boek van belang.' Als ik vraag welke boeken nu het meest betekenen voor hem, komt Erwin met een aantal exemplaren aan. Hij toont een convoluut waarin de versie van Jan Frans Willems uit 1834 ingebonden is samen met de versie uit 1836. (afb. 4) De eerste versie is echter in een kleiner formaat. Daarom heeft iemand alle pagina's losgehaald en die ingeplakt in pagina's van het formaat van de versie uit 1836. Hier is dus waarschijnlijk maar één exemplaar van en het maken ervan heeft veel tijd gekost. Daarna toont hij een in perkament ingebonden exemplaar uit 1711, getiteld *Reineke de vos mit dem koker* en een versie van Goethe met 56 afbeeldingen van Allard van Everdingen. Deze prenten heeft Erwin ook nog los. 'Als ik nog een keer een boek ga schrijven over Reynaert, dan is het over deze plaatjes: die zijn fantastisch.'

Erwin neemt me daarna mee naar boven om me de rest van zijn collectie te laten zien. Daar wordt meteen mijn vraag beantwoord (zonder dat ik ze hoef te stellen) of Erwin nog andere zaken verzamelt. Hij wijst me op een Japanse roltekening van zo'n twee meter met een vos, die in het trapgat hangt. De vos speelt in de Japanse literatuur en vooral in het toneel een bijzondere rol: het is de leperd, de lijperd en de slimmerik. Op een kast ligt een stapel doosjes met andere rolprenten. 'Ze worden bewaard in heel bijzondere houten doosjes. Ze worden ook op een heel bijzondere manier opgevouwen en dichtgeknoopt. Ik kan het niet namaken. In Den Bosch zit een handelaar in prenten en daarmee ben ik in contact gekomen via het boekenvak. De roltekeningen zijn allemaal volkomen uniek.'

Afb. 3. Een Japanse vertaling, de laatste aanwinst van Erwin Verzandvoort.

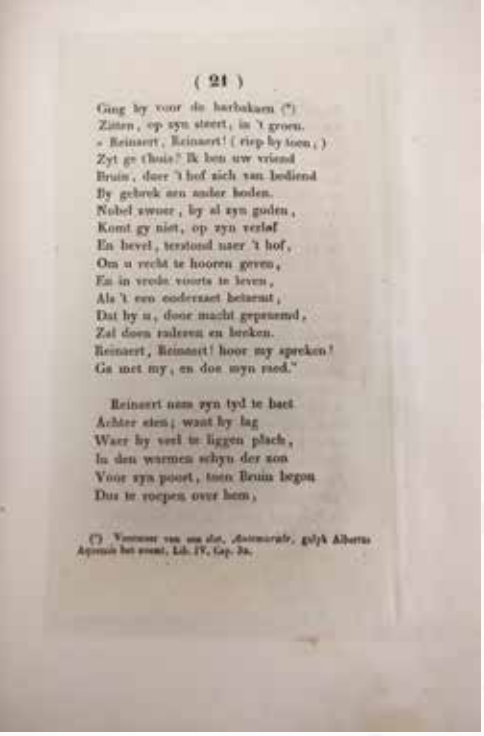

(21)

Ging hy voor de barbakaen (*)
Zitten, op zyn steert, in 't groen.
„ Reinaert, Reinaert! (riep hy toen,)
Zyt gy thuis? Ik ben uw vriend
Bruin, doer 't hof sich van bediend
By gebrek aen ander boden.
Nobel zweer, by al zyn goden,
Komt gy niet, op zyn verlof
En bevel, terstond naer 't hof,
Om u recht te hooren geven,
En in vrede voorts te leven,
Als 't een onderzaet betaemt,
Dat hy u, door macht gepaeymd,
Zal doen raderen en breken.
Reinaert, Reinaert! hoor my spreken!
Ga met my, en doe myn raed."

Reinaert nam zyn tyd te baet
Achter eten; want hy lag
Waer hy veel te liggen plach,
In den warmen schyn der son
Voor zyn poort, toen Bruin begon
Dus te roepen over hem,

(*) Voormuur van een slot, *Antemurale*, gelyk Albertus Aquensis het noemt, Lib. IV, Cap. 32.

Afb. 4. De ingekaderde versie van Jan Frans Willems waarbij de tekst van 1834 ingebonden is bij de tekst van 1836.

Andere snuisterijen om de vos verzamelt Erwin niet structureel. In huis hangen wel op verscheidene plekken vossen, zoals een fietszadel dat met oortjes en oogjes tot een vos gemaakt is. Hij toont me verder verschillende beeldjes, een luciferdoosje met een vos en zelfs een vossenkatapult. 'Ik verzamel niet de grappen en grollen. Soms krijg ik dat en dat stel ik op prijs, maar ik ga het niet verzamelen. Dan is het einde zoek. Als het Reynaert is, verzamel ik het, maar niet de sigarenbandjes.' Hij vertelt over Friedrich von Fuchs in het Duitse Linden die een enorme collectie van vossenspullen had en er ook twee catalogi over gepubliceerd heeft. Erwin wijst me nog op twee doeken met vossen, gemaakt door zijn vrouw Joeske, die weefster is. Overigens is haar werk ook terug te vinden in een van de catalogi van Friedrich von Fuchs: een nieuwjaarskaart met een vos die Erwin en Joeske ooit gestuurd hebben.

Op de bovenverdieping heeft Erwin een werkkamer met de rest van zijn Reynaertcollectie. Er is een kast met het jaarboek *Reinardus*, *Tiecelijn* en edities, een grote kast met Reynaerden op alfabetische volgorde en een kast met artikelen en zijn eigen handgeschreven bibliografie. Met die bibliografie is Erwin begonnen toen hij in het huis van Grauwels in Kapellen op diens collectie paste tijdens een vakantie. Hij heeft toen alle boeken die daar aanwezig waren beschreven en dit heeft hij later uitgebreid tot een systeem bestaande uit vele (handgeschreven) klappers. Van elk boek waarvan Erwin het bestaan weet, heeft hij een omschrijving en hij geeft in de klappers aan in welke collectie(s) het boek te vinden is, inclusief zijn eigen collectie (E.V).

Ook hier laat Erwin me weer een groot aantal boeken zien. Dat begint met zijn eerste aanwinst. Dat is een versie van Malmbergs Nederlandse

Schoolbibliotheek, aangeschaft toen hij nog op de mulo zat. Dat roept bij mij de vraag op vanaf wanneer iemand een verzamelaar is. Erwin antwoordt: 'Je bent een verzamelaar, als je je bewust bent van de waarde en als je er iets mee kan doen, bijvoorbeeld een opvolger helpen. Je moet niet verzamelen om op je verzameling te zitten. Ik hoop ook dat het later als geheel naar één bibliotheek kan en ik heb dat ook vast laten leggen.' Iets doen en andere mensen helpen, betekent voor Erwin bijvoorbeeld de boeken uitlenen, onder andere voor tentoonstellingen. Naast de boeken heeft hij natuurlijk ook veel kennis, al dan niet via zijn bibliografie en artikelen. Hij vindt het belangrijk om mensen hiermee te helpen. Zo hebben onder anderen Jan Goossens, Kenneth Varty en Hubertus Menke een beroep op hem gedaan. Daarnaast geeft hij ook dubbele exemplaren weg; hij heeft ooit vijf dozen met dubbele exemplaren aan Rik Van Daele gegeven voor de Bibliotheca Wasiana.

Terwijl Erwin vertelt, laat hij me veel boeken zien, zoals de mooie editie van Stijn Streuvels uit 1910 met kleurenafbeeldingen van Wierink en een editie van Goethes *Reineke Fuchs* met prenten van Kaulbach. Zo af en toe trekt hij een lade van zijn bureau open om er nog meer moois uit te halen, zoals de Reynaertprenten van Joseph Crawhall. Ik vraag aan welke vondst hij de leukste herinnering heeft en prompt pakt hij een map, gevuld met *Donald Duck*s. Terwijl hij erbij gaat zitten, vertelt hij: 'Reynaert zit overal. Ik wist dat Reynaert in de *Donald Duck* van 1983 is verschenen. Ik had er twee afleveringen van en toen heb ik de "hele wereld" ingeschakeld om de rest te vinden, maar dat lukte niet. Bert Hagen, eigenaar van een antiquariaat met kinderboeken kon het niet vinden. Bob Loose, een bijzondere antiquaar in Den Haag, kon het niet vinden. John Benjamins, met een antiquariaat gespecialiseerd in tijdschriften ook niet. Toen was mijn schoonzus Hetty jarig en op die verjaardag zit ik dit verhaal te vertellen. Toen zei Hetty: 'Ik zal eens naar boven lopen.' En toen had ik ze, want Hetty had – bij wijze van spreken – zeven kilometer *Donald Duck* staan en daar zaten ze bij. Ik had alle antiquaren de stuipen op het lijf gejaagd en Hetty had het gewoon boven staan.'

Ik haak aan en vraag welke rol toeval en geluk spelen bij het verzamelen. 'Toeval speelt een grote rol. Bijvoorbeeld met de handelaar die niet wist dat een Latijns boek niet altijd een kerkboek is. Zo ben ik goedkoop aan de Latijnse Reynaert van Hartmann Schopper kunnen komen, een boek uit 1584. Maar ook geluk. Zo heb ik het geluk gehad dat door lezingen ook mooie boeken onder mijn neus geschoven werden.' Erwin geeft aan dat hij het merendeel van zijn collectie gekocht heeft, maar hij schat dat zo'n twintig procent komt uit schenkingen. Terwijl hij praat, rommelt hij nog wat tussen de collectie en schuift een versie in Esperanto mijn kant op. Beneden heeft hij nog versies staan in steno en Russisch, vertrouwt hij me toe.

Ik vraag of hij nog ergens naar op zoek is. 'Natuurlijk streef je naar compleetheid, maar nu ik met pensioen ben en er minder antiquariaten bestaan, laat ik het maar. Vroeger had ik een groter netwerk. Als ik nu nog iets vind, is dat prima, maar dit is nu mijn verzameling.' Erwin opent de Reynaertbibliografie. Per boek heeft hij aangevinkt of hij het heeft en er zijn er nog een paar die hij niet heeft, zoals de versie van Blommaert. 'Juist het zoeken maakt het leuk. Zo ben ik ooit op zoek geweest naar de uitgaven van Abraham Hans. Die zijn steeds weer anders van elkaar en leuk om te zoeken. Dat is gelukt. Klinkt simpel, maar na veel jaren lukt het om alle Hansen te vinden.' Hij toont me acht exemplaren met elk een ander formaat en andere afbeelding op de kaft.

Mijn laatste vraag is of Erwin nog tips heeft voor beginnende verzamelaars en die heeft hij zeker. 'Wat ik geleerd heb: je moet geduld hebben. Uiteindelijk is alles te vinden.' Hij noemt het voorbeeld van de druk van Schinkel uit 1589. Hiervan bestaan twee exemplaren, een zit in de Phoebuscollectie in Antwerpen en het andere exemplaar behoorde toe aan de bibliotheek Thysiana in Leiden. Dat laatste exemplaar is ooit gestolen. De Reynaertdruk van de abdij van Postel is ook verdwenen. 'Ik wil nog moeite doen om deze exemplaren terug te vinden. Je kunt eigenlijk alles vinden, als je maar geduld hebt.'

Verder adviseert Erwin om contacten te leggen met antiquariaten die je vertrouwt. Zelf heeft hij de laatste jaren negatieve ervaringen met

aankopen via internet, bijvoorbeeld met een boekje dat compleet zou zijn maar dat niet was of een boekje dat met plakband aan elkaar hing. De antiquariaten waarmee hij in het verleden handelde, hadden verstand van zaken en waren behulpzaam.

Een laatste tip van Erwin Verzandvoort is om niet hoger te springen dan je lat hoog is. 'Ik heb verzameld wat ik kan verzamelen. Ik heb nu zo'n zeventig procent van de bibliografie, maar van sommige boeken moet je zeggen: dat lukt me niet. Ik krijg soms een aanbieding, maar mijn vrouw en ik willen bijvoorbeeld ook nog een nieuwe badkamer. Die grens moet je weten. Ik wil best verzamelen, maar het moet niet gekker worden. Mensen weten ook wel dat ze met bepaalde bedragen niet bij mij aan moeten kloppen.'

Erwins vrouw Joeske roept van beneden dat de lunch klaar staat. Voor we naar beneden gaan heeft Erwin nog wat boeken en etsen om me te laten zien, en hij neemt me nog mee naar zijn bibliotheek, een tweede kamer vol boeken, waar onder andere nog boeken van zijn eerste interesse in de Nederlandse taal, W.F. Hermans, te vinden zijn en een andere, kleine maar bijzondere collectie van en over Maurice Gilliams.

Tijdens de lunch vertelt Erwin verder over zijn verzameling en de manier van verzamelen en zo af en toe staat hij op om er nog een extra boek bij te nemen, waaronder de vier kloeke delen van zijn doctoraalscriptie waarin hij aan de hand van slijtage aan houtsneden, onder andere door houtwormen, de relatieve volgorde van de Zuid-Nederlandse Reynaert-volksboeken heeft aangetoond.

Bij mijn vertrek voegt Erwin de daad bij het woord over het feit dat je niet op een verzameling moet gaan zitten. Uit een doos met dubbels krijg ik nog drie exemplaren mee.

NOOT

1 R. van Daele, P. Everaers, W. Devreese en E. Verzandvoort, *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden*, Sint-Niklaas/Ter Hole, vzw Reynaertgenootschap/Antiquariaat Secundus, 2004.